

ՄԱՐԱՆԻ ԴԵՂԱՊԵՏԸ

Ամառնային շոգ օր էր. տօթը խեղդում էր, մի ծառի տերև, մի խոտի թերթիկ չէր շարժւում. թեթև զեփիւռ անգամ չէր խաղում, որ տոչորուող մարմիններին վայրկենական զովութիւն բերէր:

Եւ այդ ժամանակ Ծուիկենց բակի պատի ստուերում, հնամաշ թաղիքի վրայ փռուած, աղքատիկ անկողնու մէջ շնչասպառ տնջում էր մի հիւանդ կին. դա ընտանիքի մայրն էր, Ծուիկենց Մարանը:

Երկու ամբողջ ամիս էր անցել այն օրից, երբ Մարանը գլուխը բարձին էր դրել: Ծանր հիւանդութիւնը իսպառ հալ ու մաշ էր արել նրա վաղեմի առօրե կազմուածքը. նրա թուլս գէմքի կաշին փափկել, նրբացել ու դեղին մոմի գոյն էր ստացել. իսկ հիւժուած մարմնի բարակ մօրթու տակ զանազան տեղում դուրս էին ցցուել սուր անկիւններով հալուած ոսկորներ, որոնց երեսից նշմարւում էին կապուտակ երակների բազմատեսակ ճիւղաւորութիւնները:

Երեւի կէսօրուայ խեղդող տօթը շատ էր նեղում Մարանին. նա պառկած էր մէջքի վրայ խուփ աչքերով և բերանը լայն բացած արագ արագ հեւում էր: Հիւանդի գլուխը թոյլ թոյլ ընկած էր անլուայ բարձի վրայ, ոսկրացած բազուկները տարածուած էին վերմակից դուրս աջ ու ձախ, իսկ կիսամերկ կրծքի չորացած տախտակը հեւոցի հետ մեղմօրէն բարձրանում ու իջնում էր:

Մարանի գլխավերեւը, գտակը յօնքերին քաշած նստած էր Յարութը, նրա ամուսինը, որը հիւանդապահի դեր էր կատարում: Ուռենու դալար ճիւղերից կազմած մի փունջ ունէր նա ձեռին, որ անդադար տարուբերելով հիւանդի երեսի վրայով, թէ ճանճերին էր հալածում և թէ մեղմիկ բամի առաջացնելով, ցաւատանջ ամուսնու տօթախորով դէմքին թեթեւ զովութիւն բերում:

Լուռ էր Յարութը և տխուր, նրա կոպիտ արեւառ դէմքը պատած էր վշտի խոր կնճիռներով: Ի՞նչ անէր խեղճը. ախար հեշտ բան չէր նրա պէս անճար աղբատի համար սաղ շաբաթներով բռն ու գործ թողած տանը վեր ընկնել ու հիւանդի հետ մաշուել, տրորուել: Բայց նա արեց այդ զոհողութիւնը. արեց, որովհետեւ սիրելի ու թանկ էր նրա համար վերմակի տակ գալարուող հիւծուած հիւանդը, որովհետեւ շատ մեծ էր նրա տան վրայ Մարանի ունեցած հոգսն ու երախտիբը: Եւ Յարութը ձեռքից եկածը չը ինայեց իր թանկագին կողակցին առողջացնելու համար: Շրջակայքում էլ սրբավայր ու ուխտատեղ, էլ ժամ ու մատուռ չէր մնացել, որոնք անմաս լինէին Յարութի ջերմեռանդ սրտից բղխող մոմ ու մատաղից, բայց մահուան հրեշտակի ճիրաններում տառապող դժբախտ հիւանդին և ոչ մի կողմից փրկութիւն չեկաւ: Գաւառում գտնուող բոլոր հնարագէտ դալլաքները, բժշկական հմտութեամբ հոշակուած պառաւներն ու մինչեւ անգամ գրբաց մօլլաներն ու սօղոմնագէտ տիրացուները, բոլորն էլ փորձել էին Մարանի վրայ իրանց գիտութեան բուժարար ոյժը, բայց և ոչ մէկը չէր մեղմացրել սոսկալի ցաւի տանջանքը: Յաւն անբուժելի է.— այսպէս էր նրանց վերջնական եզրակացութիւնը: Եւ այդ անողոր Վճիռը Յարութին յայտնողը եղաւ մի պատկառելի նետադիր պառաւ, որը վերջում արտասուքը սրբելով աւելացրեց. «Մարանի փրկութիւնը մենաց դեղապետին, թէ նրան ճար լինի, դեղապետը պի-

տի լինի, թէ չէ, որ Լողմանն էլ գերեզմանիցը դուրս գայ, էլի չի կարող նրան ազատել»։

Պառաւի այդ անսիրտ յայտարարութիւնը սուր կացնի հարուածի ներգործութիւն ունեցաւ Յարութի վրայ. նրա ողնաշարը կասես մէջտեղից կոտրուեց, նրա գլուխը քաշ ընկաւ կրծքին և նա սկսեց գառնագին հեկեկալ։ Գուժաբեր պառաւը հեռացաւ, բայց Յարութի բորբոքուած աչքերից բղխող աղի արցունքի խոշոր կաթիլները դեռ երկար երկար թրջում էին հնամաշ թաղիքի խունացած նաշխերը և աղեկտուր հեկեկանք-րերի ընդհատ հնչիւնները մինչեւ երեկոյ լուում էին խարխուլ խրճիթի սև խաւարի մէջ։

Վերջապէս, առատ արցունքը փոքր ինչ հովացրեց Յարութի այրուող սիրտը. նա չուխի թեւով աչքերը սրբեց և սկսեց ինքն իրան մխիթարել ու սիրտ տալ։ Չէ՞ որ պառաւը դեռ նրա սրտում յոյսի մի փոքրիկ կտոր էր թողել՝ դեղապետը, իր փրկարար զօրութեամբ—ուրեմն դեռ մնում էր էլի մի շիւղ, օրից կարող էր բռնել վշտերի ծովում խեղդուող թշուառը։

Եւ այդ օրուանից Յարութը ամեն կերպ աշխատում էր լսել Մարանի բերանից թէ ինչն է նրա սրտով ուզած դեղապետը. ինչով կը կամենար նրա բազմատանջ կեանքի այդ հաւատարիմ ընկերը վերջին անգամ թրջել իր այրուած ու տապալկուած լեզուն. «Մարան ջան, անունիդ մեռնեմ, ախր մի ասա սիրտդ ինչ ա ուզում, ինչ կուզես ուտել, — բազկալի սպաս, լաւ ոսպախաշու, կանաչ պօլօճիկ. բացախով դանդուռ, ալանի շորվա, նոր խեցած ծիրան, կամ թթուաշ խնձոր. որ մէկից կուզես արևիդ մատաղ»։ Այս հարցերը օրական տասն անգամ կրկնում էր Յարութը. և անթարթ աչքերը ամուսնու երեսին ուղղած՝ ամբողջ ժամերով նայում էր նրան ու պատասխանի սպասում. բայց իզուր... Մարանը չէր պատասխանում. նա երբեմն միայն ցաւալի ճրրոցով ոսկրացած մէջքի տեղն էր փոխում ու կարմրատակած աչքերը կիսով չափ բանալով,

պապանձուած շրթունքներն էր կամացուկ շրպպացնում. դա նշան էր որ հիւանդը ջուր է ուզում:

Յարուլթը շտապով հիւանդի չորացած բերնին էր մօտեցնում սառը ջրով լիբը փարչը, որից յետոյ Մարանի գլուխը կրկին բարձի վրայ էր ընկնում. և հիւանդը կրծքից դուրս խուժող օդի առատ հոսանքը մի սրտամաշ «ծֆ» էր առաջացնում: Այնուհետեւ էլի նոյն սպանիչ լուսթիւնը, էլի հիւանդի միօրինակ անշարժութիւնը և յուսահատ Յարուլթի խեղդուող հեկեկանքը:

Ահա այս դրութիւնն էր տիրում Ծուկենց բակում, երբ դարբասի ջախլախ դուռը աղմկալի շառաչիւնով յետ գնաց ու փոքրիկ Աւետը կանաչ խոտը կոնատակին թռչկոտալով ներս եկաւ: Դա Յարուլթի տղան էր, որ իր քոյր Սաթօի հետ այգուցն էր վերադառնում:

— Հայրիկ, — գոռաց Աւետը դեռ բակի շէմքից, — պօրինջան են ծախում, պօրինջան, տեսի՛լ ես, կարմիր պօրինջան. է՛ն որ անցեալ տարի բեռոնց այգում խորովեցինք հա՛. լաւն էր, թթումա՜...

Եւ երեխան բերած խոտը բառաչող հօրթի առաջին ածելով, սկսեց շոյել փոքրիկ կենդանու սիրուն ճակատը:

Կայտառ մանկան առողջ կրծքից դուրս թռած բարձր ճիչը սթափեցրեց հիւանդին, նա կողքի վրայ շրջուեց, ծանր ճրրաց, յետոյ աչքերը բացեց, փորձեց նստել:

Ուրախացած Յարուլթը նստացրեց հիւանդին և նրա թիկունքի յետեւ մի կլորած թաղիք դրեց, որին յենուել կարողանար Մարանի թուլացած մէջքը:

Մարանը մի քանի բերան տնքաց, մէկ էլ նորից հառաչեց, յետոյ իր լայնացած բիւրբի սարսափելի հայեացքը ամուսնու երեսին յառելով դժուարութեամբ արտասանեց՝ — Յարճւթ...

— Զանի, — սրտապատառ ուրախութեամբ պատաս-

խանեց Յարութը,—ինչ ես ուզում, անունիդ մեռնեմ, բազկալի սպաս, լաւ ոսպախաշու, կանաչ պոլոճիկ... և այսպէս նա պիտի վերջացներ իր սիրելի ուտելիքների ամբողջ ցուցակը, եթէ հիւանդի երեսի զգուանք արտայայտող կնճիռները և ձեռի բացասական շարժումը չը ստիպէին նրան լռել: Ըստ երևոյթին Մարանը չէր ուզում լսել հազար ու մի անգամ կրկնուած այդ անտանելի բառերը:

—Յարութ ջան,—կրկնեց նա փոքր ինչ բարձր և ապա, խօսքը շարունակելու համար, իր հիւանդ կրծքի բոլոր զօրութեամբ օդի պաշարներ շնչեց:

Այս անգամ Յարութը լուռ էր և ականջը հիւանդի շրթունքներին մօտեցրած իր ամբողջ էութեամբ լսութիւն էր դառել:

—Պօրինջան,—շնչասպառուելով վանկ վանկ մրմնջաց Մարանը,—կարմիր պօրինջան,—կրկնեց նա դողդոջուն ձայնով, և իր բոբբոբուած աչքերի աղերսական հայեացքը ուղիղ ամուսնու ճակատին մեխեց:

Հիւանդը դժուարանում էր երկար խօսել, բայց նրա խղճալի հայեացքը պարզ ասում էր. «Հը*, այս չորացած շրթունքներին կարո՞ղ ես հասցնել իմ դեղապետը, թէ պիտի հոգուդ վրայ պարտ թողնես իմ վերջին արտասուելիքը»:

—Էս ըոպէիս կը բերեմ,—յուզմունքից դողացող ձայնով բացականչեց Յարութը. և տեղից վեր թռաւ ու դէպի դուռը վազեց, բայց նա դեռ դրան չէմբին չէր հասել, որ յանկարծ ձեռը գրպանը տարաւ, և մնաց տեղում արձանացած. խեղճի քսակը բոլորովին դատարկ էր...

Այսպէս մի ըոպէ նա մնաց ձեռը գրպանում չուարած կանգնած, բայց յետոյ նրա գլխում մի յուսատու միտք ծագեց.—գուցէ յաջողուէր ապառիկ բերել, և նա դառնալով որդուն հարցրեց.

—Աւէտ, ա՛յ Աւէտ, ո՞վ էր ծախում պօրինջանը:

— Իլանենց Պապիկը, էնքան լաւն էր, — հրճուանքով վրայ բերեց երեսան։

Բայց պատասխանը դուր չ'եկաւ Յարութին։ Պապիկը էն պտուղը չէր որ ապառիկ բան ծախէր։ Հարկաւոր էր մի հնար անել, և նա եղունգները կրծոտելով կանգնել էր Մարանի գլխավերեւը ու իր ուղեղի ամբողջ ոյժը լարած աշխատում էր մի ճար գտնել՝ որ դեղապետը հիւանդին հասցնի։

Հիւանդը իր կախուած գլուխը բարձրացրեց և յօնքերի տակից ամուսնու երեսին նայելով արտասանեց.

— Բերիւր։

— Հա, բերում եմ, էս րոպէիս, — շշկուելով պատասխանեց Յարութը, և սկսեց կանգնած տեղում ինչ որ աննպատակ շարժումներ գործել. յետոյ դառնալով աղջկանը, ասաց.

— Աղջի Սաթօ, ինչ էի ասում... հա... մի շոր, պօրինջանի համար շոր տուր, շոր։ Աղջիկը բերեց շորը, բայց հայրը դեռ չէր շարժւում։

Մարանը մէկ էլ նայեց ամուսնուն, և տեսնելով նրա շփոթմունքը հարցրեց.

— Յարութ, ա՛յ Յարութ, փող ունի՞ս, փող։

— Փող... ասենք... հեշտ ա հեշտ, մի տեղից կը ճարեմ, — լեզուն ծամծմելով պատասխանեց նա, թէեւ ոչ մի տեղից փող ճարելու յոյս չունէր։

Հիւանդի ճարճաբուած շրթունքները միմեանց մօտեցան, բերանի մկանունքները ձգուեցին և նրա այլակերպուած դէմքի ոսկրոտ մակերեսոյթի վրայ ժպիտի պէս մի բան նշմարուեց. բայց որքան դառը, որքան կծու էր այդ սպանիչ ժպիտը, կասես թէ թոյն էր կաթում նրանից։

Մարանը հառաչեց ու աչքերը երկնքին յառելով մի բան միմնջաց. անէծք էր դա, թէ ազօթք — չիմացուեց, բայց ցաւոտ թորերի փորքից դուրս Վիժող երկար հազի մէջ փեղգուեցին նրա վերջին բառերը։

Հազալուց յետոյ Մարանը նշանացի կանչեց աղջը-

կանը, և նրան ականջին ծանր հեւալով ինչ որ բան ա-
սացէ՝ Սաթօն հեռացաւ և երկու րոպէից յետոյ վերա-
դառնալով, մի փաթեթ բերեց ու յանձնեց մօրը։

Յարուծը ճանաչեց փաթեթը. դա Մարանի բա-
ժինքի ամենալու դալուդն էր, որ կարուած էր զա-
նազան վառ գոյնի շալերից ու մետաքսի գործուածը-
ների մանր կտորտանքներից։

Հիւանդը առաւ նախշուն զաւլուղը, գանգաղու-
թեամբ շուռ է շուռ տուեց իր ցամաքած ձեռներին մէջ
և սրտի խորքից մի հոգոց արձակեց։ Ո՞վ գիտէ ինչ
քաղցր յիշողութիւններ, ինչ սիրուն պատկերներ վերա-
կենդանացան այդ վայրկեանին տարաբախտ կնոջ մո-
լորուած մտքում։ Զէ որ նրա անցեալի կարմիր օրերի
հետ էր կապուած այդ նուիրական զաւլուղի սիրելի
պատմութիւնը։

Մարանը իր հալուած մասների բոլոր ոյժը լարե-
լով արձակեց զաւլուղի կապը, յետ տուեց փաթոյթը
և նրա արանքից վարդագոյն չթում կապած մի փոք-
րիկ բան հանելով, մեկնեց Յարուծին։ Վերջինս առաւ,
բանդեց նրա ամուր կապը և ինչ... մի պտիկ շողշո-
ղուն արծաթէ գրամ մի հատ տաս կոպէկանոց։

— Տար, — միմնաց հիւանդը, յոգնած գլուխը բար-
ձին գցելով. — տար ինձ համար պօրինջան բեր. ախ
սրտով ուզում եմ, — աւելացրեց նա ու ցամաքած,
պռօշները շրպպացրեց։ Իսկ Յարուծը չէր շտապում.
նա կանգնած էր նոյն տեղում և փոքրիկ գրամը մատ-
ների մէջ խաղացնելով, կասես զուարճանում էր նրա
փայլով։ Բայց իսկապէս նա տանջւում էր, դառը մշտ-
բերը խեղդում էին նրան և վրդովուած խիղճը չարա-
չար գալարւում էր նրա ներսում։ Յարուծը յիշեց որ
այս գրամը ինքն էր ընծայել Մարանին նոր նշանուած
ժամանակ և հէնց այն օրը, երբ նրան յաջողուել էր
առաջին սիրային համբոյրը քաղել սիրուն նշանածի ալ-
վարդ թշերից։ «Հէյ գիտի, անցած օրեր» շինջաց նա

ատամների արանքից և այնուհետեւ մտաբերեց, թէ քանի անգամ էր տեսել, երբ խեղճ Մարանը իր այդ թանկագին դանձը հանում էր սնդուկից, սրբում, պըսպըղացնում, մի փոքր զուարճանում և նորից սնդուկի ապահով անկիւնում թաղցնում:

Յարութի ձեռը չէր զօրում այդ փողը ծախսելու. նրա խիղճը բողբոլում էր, որ տաանեակ տարիների ընթացքում այնքան խնամքով ու գուրգուրանքով պահուած փոքրիկ դրամը իր մահամերձ տիրոջ վերջին սրտուղեղի վրայ գործադրուի: Ոչ, դա կը լինէր Յարութի կողմից մի աններելի ապերախտութիւն, մի անսիրտ ու ստոր վարմունք, և ի հարկէ, նա ոչ մի կերպ չի հաշտուի այդ մտքի հետ. նա կը հանի իր հագի չուխէն, գրաւ կը դնի նրան, կը ծախի գտակը ու նրա փողով իր բաղմաշխատ ամուսնու համար գեղապետ կը գնի. իսկ այդ փոքրիկ պսպղուն դրամը էլի սունդուկի խոր անկիւնում կը պահուի:

—Ա՛խ պօրինջան,—չնշաց Մարանը և լայնացած բիրերի սարսափելի հայեացքը Յարութի երեսին ուղղեց,—չուտ արէք,—աւելացրեց նա,—թէ չէ անգեղապետ կը մեռնեմ...

Վերջին խօսքերը կասեա ծակեցին Յարութի սիրտը, այլ եւս անկարելի էր սպասել. նա արագութեամբ երեսը շուռ տուեց և շտապով բակից դուրս եկաւ:

Յարութի փոքրիկ տղան, սիրուն հորթուկը թողած, հօր յետեւից թռչկոտալով դուրս վազեց, իսկ Սաթօն սկսեց օջախը վառել, որ մինչեւ պօրինջանը բերելը, կրակը պատրաստ լինի:

Յարութը փոքրիկ դրամը պտղնցում սեղմած անհաստատ քայլերով առաջանում էր դէպի Իւանենց Պապիկի խանութը և ճանապարհին մտածում. «Ի՞նչ անեմ, էս բոպէիս ես ո՞ւմ դիմեմ, ո՞րտեղից մի երկու ֆունտ պօրինջանի փող գտնեմ...»: Յանկարծ նա կանգ առաւ, մատը բերանը դրեց և սկսեց մտքում այսպէս դատել. «Բայց ի՞նչ պիտի լինի, եթէ ես էս փողով պօրինջան

առնեմ: Իսկ էգուց կամ էլօր երբ որ ձեռս փող ընկնի, Մարանի դրամը իրան վերադարձնեմ: չէ որ միեւնոյն բանը կը լինի»:

— Ի հարկէ, միեւնոյն բանն ա,— համարեա լսելի ձայնով արտասանեց Յարութը և այս անգամ հաստատուն քայլերով մօտեցաւ Պապիկին:

— Բարի օր, Պապիկ:

— Բարով,— կիսաբերան պատասխանեց խանութպանը, աչքի պոչով նայելով իր անեղ մուշտարուն:

— Պօրինջան ունի՞ս:

— Շատ, բայց քո ուտելու ժամանակը չէ, ախպէր Յարութ:

— Ինչո՞ւ, ֆունտը քանի՞ արժի:

— Հինգ կոպէկ:

— Օ՛հ, ինչ թանկ ես ծախում,— աւամայ վրայ բերեց Յարութը:

— Բաս դու ինչպէս էիր ուզում: փութը հինգ կոպէկ, հա՛, դէ, դէ քաշուիւ, գնա բանիդ, դուռը մի կտրի շող ա:

Բայց Յարութը չէր հեռանում, ընդհակառակը նա մօտեցաւ պօրինջանի սալակին և սկսեց ջոկջոկատել նրա միջի լաւերը:

Խանութպանը դարմացած աչքերով ոտից գլուխ չափչփում էր Յարութին:

Այդ ժամանակ, երբ Յարութը գլուխը կախ՝ զբաղուած էր պօրինջանը ջոկելով, խանութի դռանը մօտեցաւ մի ալեգարդ ծերունի: Երէցփոխ Պետրոսն էր դա. գիւղի առաջնակարգ իշխաններից մէկը, թէեւ եկեղեցական դոմարների ուղիղ երեք քառորդը դողացել էր:

Երէցփոխ Պետրոսը մի խստասիրտ ու հոգեհան վաշխառու էր. դա այնպիսի մի հրէշ էր, որ ձեռն ընկածին էլ բաց չէր թողնի, մինչեւ որ նրա արեան վերջին կաթիլը չը ծծէր: Ով նրանից մի քանի ուրբի պարտք վերցնէր տարիներով պիտի տառապէր, որդէյ որդի պիտի հալուէր ու մաշուէր նրա անիծուած դաւ-

քարի սոսկալի ծանրութեան տակ: Այսպէս համարեա ամբողջ դիւղը տնջում էր այդ անիրաւ մարդու առհելի ճիրաններում:

— Բարի աշողում, Պապիկ, առայ երէցփոխանը խանութի չէմքից ներս մտիկ տալով:

— Այ հազար ու հազար բարով, պատասխանեց Պետրոսը ոտքի ելնելով:

— Էս ինչ ա, մեր տղայ, նուբար ես բերել, հմ:

— Հրաման բեզ, կարմիր պօրինջան ա, — ստրկական ժպիտը չըթուներներին պատասխանեց Պապիկը:

— Ի՞նչ արժի ֆունտը:

— Հինգ կոպէկ:

— Պան, պան, պան, պան, պան, — սարսափով բայականչեց երէցփոխը և երեսը շուռ տալով անսովոր արագութեամբ հեռացաւ այնտեղից:

Բայց մի րոպէից յետոյ նա կրկին յետ դարձաւ և խանութի դռանը մօտենալով ուշի ուշով ներս նայեց:

Յարութը թիկունքը դռանը դարձրած դեռ շարունակում էր իր դորձը «ֆունտը հինգ կոպէկ ա, հեշտ բան չի» մտածում էր նա, և աշխատում էր ընտրել պօրինջաններից այնպիսիները որ համ կարմրած լինէին, համ խոշոր, համ կլոր:

Երէցփոխը իր ծերացած բիբերի բոլոր զօրութիւնը լարած՝ երկար ժամանակ նայելով, աշխատում էր ճանաչել Պապիկի մուշտարուն, բայց չը կարողացաւ:

Վերջը նա Պապիկի փէշը ձգեց ու հազիւ լսելի ձայնով հարցրեց. «Էդ ո՞վ ա»:

— Յարութն ա, — պատասխանեց Պապիկը բաւական բարձր ձայնով:

Երէցփոխը աչքերը կուշ ածեց ու գլուխը հարցականօրէն շարժեց «որ Յարութը» ուզում էր ասել նա:

— Ծուլիկենց Վարդանի տղեն, — համարեա գոռոցով պատասխանեց Պապիկը:

Յարութը յետ նայեց, տեսաւ չէմքում ցցուած Պետրոսին և նրա սիրտը մի տեսակ ալէկոծուեց: Նա

ղգաց, որ երեսը կարմրատակեց ու ականջները տաքացան, բայց թէ ինչո՞ւ, չը կարողացաւ խմանալ։

—Ծուրիկենց Յարճւթը,—ծորելով, կրկնեց երէցփոխը և բթի տակ մթմթթալով հեռացաւ դռնից։ Նա նըստեց առուի կողքի ուռենու շուաքում և շրթունքները կրծոտելով մի հաստ և կարճ պապիրոս փաթաթեց։

Շուտով Պապիկի խանութից դուրս թռաւ Աւետը և ջիւղի երգելով ու փորին բարձրաձայն թմբկահարելով առաջ վազեց։

Որդու յետեւից դուրս եկաւ Յարութը, պօրինջանը չուխի վէշում բռնած։

Նա հեռուից նկատեց երէցփոխի գարշելի կերպարանքը, որ առուի կողքին՝ ճանապարհի վրայ պըպըղած բուլա բուլա բաց էր թողնում պապիրոսի դառը ծուխը։

Յարութին պատեց մի տխուր նախազգացում, և նրա սիրտը սկսեց անսովոր արագութեամբ բաբախել. որքան աւելի էր նա մօտենում Պետրոսին, այնքան սաստկանում էր սրտի թրպրտոցը և ոտները ակամայ սկսում էին թուլանալ։

Մէկ նա մտածեց յետ դառնալ և ճանապարհը ծռել, որպէս զի երէցփոխի ատելի երեսին չը հանդիպի, բայց տեսաւ որ արդէն ուշ է, քանի որ շատ էր մօտեցել Պետրոսին։

Նա գլուխը կախեց, աչքերը դետին յառեց և որքան կարող էր քայլերն արագացրեց։

Այդ րոպէին նա սովորական անցորդների պէս չէր գնում, այլ ուղղակի վազում էր, սրտապատառ փախչում, կասեա մէկը հրացանը կրծքին սեղմած նշան էր բռնել նրան։

Բայց ի՞նչ, չը նայելով գործ դրած բոլոր ջանքերին, նա չը կարողացաւ խուսափել վերահաս վտանգից և դեռ նոր էր ուզում անցնել անողոր վաշխառուի առջեւից, երբ կողքից հնչեց երէցփոխի խրոխտ ձայնը.

—Յարճւթ։

Եւ այդ մի հատիկ բառը կասես շանթահար արեց Յարութին: Նա կուզէր չը լսելուն տար այդ բառը, կուզէր երեխայի պէս վաղելով փախչել և որքան կարելի է շուտ տուն հասնել, բայց ոտները թուլացան, ծնկները ծալուեցին ու նա մնաց տեղում մեխուած:

—Յարութ, — կրկնեց Պետրոսը — էստեղ արի, բան եմ ասում:

—Դամ, — խղճալի եղանակով պատասխանեց Յարութը և յուզմունքից դողացող ձայնով կանչեց իր առջեւից վազող Աւետին:

Երեխան լսեց իր անունը և փողոցի ոլորանից յետ դառնալով մինչև հօր մօտը՝ մի շնչի վաղեց:

—Պօրինջանը տար տուր մօրդ, — կամացուկ ասաց Յարութը որդուն և չուխի փէշը մեկնեց դէպի նա:

—Լաւ, լաւ, — աղաղակեց երեխան ուրախութեամբ և իր թաղիքէ փոքրիկ գտակը գլխից առնելով բռնեց հօր առջև, որ պօրինջանը նրա մէջ լցնէ:

—Է՛էէ, բղաւեց երէցփոխը և իր հասակին անպատշաճ արագութեամբ տեղից ցատկելով, վաղեց դէպի Յարութը:

—Մի դատարկի, — շարունակեց նա Յարութի կուռը բռնելով, կաց, հէնց սրա համար էի քեզ կանչում:

Պետրոսի բարձրացրած աղմուկի վրայ հաւաքուեցին պարապ մարդկանց մի պատկառելի բազմութիւն, որոնք կլորիկ շրջան կազմելով ուշադրութեամբ հետեւում էին կենտրոնում կատարուող գործողութեանը:

—Էս ի՞նչ ես առել, — հարցրեց երէցփոխը, պօրինջանները շօշափելով:

—Սկի, մի պուճուր պօրինջան առայ, — պատասխանեց Յարութը այնքան ցած ձայնով, որ միայն Պետրոսին լսելի լինէր:

—Ի՞նչ ա, բարձրաձայն հարցրեց երէցփոխը, արհամարական կերպով բերանը ծռելով ու աչքերը սաստիկ կուշ ածելով:

—Պօրինջան ա,—ստիպուած եղաւ բարձր ձայնով
կրկնել շշկուած Յարութը:

—Քանիսո՞վ առար:

—Փունտը հինգ կոպէկ:

—Հը՞, բարձր խօսիր, չեմ լսում:

Յարութը աչքերը բաշ գցեց և տրեխի բլթով գետինը շանգռելով բարձր կրկնեց:

—Փունտը հինգ կոպէկ:

—Լսեցէք, ա՛յ մարդիկ,—ասաց երէցփոխը կրօնները կողքին կանթելով և ունկնդիրներին դէմքերի վրայ զարմանքի արտայայտութիւն որոնելով,—Փունտը հինգ կոպէկ:

—Պա՛, պա՛, պա,—բացականչեցին զանազան կողմերից,—կրակի գին ա, տօ՛:

—Բա՛ս,—շարունակեց Պետրոսը,—Ծուկկենց Վարդանի տղէն ֆունտը հինգ կոպէկով պօրինջան ա առնում ուտում, Աստուած կը վերցնի՛:

—Տը՛, տը՛, տը՛,—արտասանեցին մի քանի բերաններ:

Յարութը հազաց, յետոյ թուրը կուլ տուեց և գլուխը բարձրացրեց որ մի երկու խօսքով իրան արդարացնի, բայց հէնց որ նրա աչքերը հանդիպեցին անողորդ դատաւորի այրող հայեացքին, խեղճը բոլորովին շփոթուեց, անելիքը մոռացաւ և բլթի տակ մի բան կմկմացնելուց յետոյ էլի աչքերը բաշ գցեց և ուռնու ճիւղերի խաղացող ստուէրներին նայեց:

Փոքրիկ Աւետը մնացել էր գդակը ձեռքին հօր փէշի մօտ բռնած ու ջիւրիդի երգը շրթունքների վրայ սառած: Նա իր պլշած աչքերի երկչոտ հայեացքը Պետրոսի կնճռոտ դէմքին ուղղելով աշխատում էր հասկանալ, թէ ինչու էր բղաւում չար ալեւորը և ինչից էր այնպէս վախում իր խեղճ հայրիկը:

—Գիտէ՞ք ո՞վ ա սա,—որոտաց երէցփոխը շրջապատողների ուշադրութիւնը Յարութի վրայ հրաւիրելով,—լաւ մտիկ արէք, սա էն Յարութն ա, որ տասներ-

կու տարի սրանից առաջ փող ա պարտք արել, տարել պսակուել ու մինչեւ էսօր պարտքը չի տուել... Լսո՞ւմ էք,—ասաց Պետրոսը և մի վայրկեան լռեց, համակրական ցոյցերի սպասելով:

—Է՛հ, նամուսից զուրկ մարդ ա էլի,—ասաց մուխսի Մարգարը բռնոթու փռնին բիթը քաշելով,—էդ տեսակ մարդկանց երեսին կուղես օրը տասն անգամ թըրի, նրանք կասեն՝ թէ անձրեւ ա դալիս:

—Ախպէր, չափը ճանաչելը լաւ բան ա,—վրայ բերեց մի ուրիշ ծերունի, որ 33 տարի շարունակ դինեւփաճառութեամբ էր պարապել,—մի մարդ որ պարտք ունեցաւ՝ նրան չի սաղի ուտել-խմելը:

—Սիրուն կնկայ ծոցին քնելն անո՞ւշ ա, հա՛,—դարձաւ երէցփոխը Յարութին,—իսկ պարտք տա՞լը...

Այդ լպիւրշ խօսքերը Յարութի բոլոր ջղերը ցնցեցին. նա աչքերը բարձրացրեց և մի խղճալի հայեացք գցելով ունկնդիր գիւղացիների վրայ, կասես պաշտպանութիւն էր աղերսում նրանցից:

Բայց ամենքը լուռ էին և խօսողն էլի եղաւ Պետրոսը:

—Պօրինջանը լաւ բան ա,—ասաց նա Յարութի երեսին նայելով, համեղ, թթուաշ, իմ սիրտն էլ ա շատ ուզում, ամեն միտս ընկնելիս բերնիս ջուրը գնում ա, բայց ի՞նչ կանես, ոյժս չի պատում որ մի քիչ առնեմ. իսկ դու, քենթիկ շուն, գոգերով ես տուն տանում ու փողատիրոջ աչքերը հանում: Էդ Աստծուն դժուր ա դալիս:

Յետոյ երէցփոխը ձեռը տարաւ չուխի տակ, մի կարմիր աղլուղ դուրս քաշեց գօտկից և տոններից բանալով, մօտեցրեց Յարութի փէշին ու ասաց.

—Աժիր, ածիր, էդ պօրինջանը սրա մէջ ածիր, թող ես էլ տանեմ նուբարն անեմ:

Յարութի ամբողջ դէմքը գարնան պուտի պէս կապ կարմրել էր. նրա ականջները սկսեցին այրուել և քրտնքի խոշոր կաթիլները լայն ճակատից ծորան ծո-

րան հոռեւով թուխ միրուքի վրայով դէպի դետին գլորուեցին:

— Պօրինջանը էստեղ լցրու, անամօթ, գոռալով կրկնեց Պետրոսը:

— Ինձ համար չեմ առել, Պետրոս ամի, Աստուած վկայ, ես չեմ ուտելու... — գոգի բերանը ամուր սեղմելով, մերենայաբար պատասխանեց Յարութը:

— Դիտեմ որ քեզ համար չի, ես պիտի ուտեմ, ասում եմ աղլուղս լցրու, և նա բաշելով Յարութի փէշից ուղղւած էր զօռով իլել նրա գոգի պօրինջանը:

— Պետրոս ամի, գեղապետ ա, Աստուած սիրես, թող տանեմ, լացակրկնած աղաչում էր խեղճ աղքատը:

Բայց ամին չէր լսում. և Յարութը ատամներին հուպ տալով յուսահատական ճիգ էր թափում գոգի բերանը պաշտպանելու երէցփոխի կատաղի յարձակումից:

Տեսնելով հօր յուսահատ դրութիւնը զօրեղ հակառակորդի ճանկերի առջեւ և նկատելով նրա անօգնական խեղճութիւնը, Աւետը բնազդօրէն առաջացաւ պաշտպանելու Յարութին, և իր մատաղ ձեռներէ բոլոր զօրութեամբ ամուր բռնեց հօր գոգից:

— Կորիր, շան լակոտ, բղաւեց Պետրոսը կիսագլուխ ձեռնափայտը նրա գլխին շարժելով:

Սարսափահար երեխան ճչաց և աբաղութեամբ փախչելով ամբոխի մէջ թաղնուեց:

— Յարութ, ասում եմ քո կամբովը տուր թէ չէ... սպառնաց երէցփոխը:

— Պետրոս ամի, հիւանդի դեղապետ ա... ջրակալած աչքերը երէցփոխի դէմքին ուղղելով աղերսում էր Յարութը:

— Ասում եմ գոգիդ պօրինջանը տուր, թէ չէ, քո շուն հօրդ էլ ու հիւանդիդ էլ իրար կը խառնեմ, գիտե՞ս: Տէր Աստուած, քեզ մեղայ:

Յարութը բարացել էր. շրջապատողներին տիրել էր ծանր ու հոգեմաշ լուսթիւն: Լուռ էին նաեւ մուխ-

սի Մարգարն ու գինեվաճառ Ալէքը, երեւի նրանց էլ դուր չէր գալիս չար երէցփոխի անսիրտ վարմունքը:

Եւ տասնաւոր բերաններից ծխի ամպեր էին բարձրանում դէպի ուռենու կանաչ կատարը:

—Երէցփոխ Պետրոս, թոյլ տուր թող տանի. դեղապետ ա, բան չը կայ, —հնչեց մօտիկից մի խրոխտ բաս ձայն:

Վաշխառուն յօնքերը կիտեց և գլուխը բարձրացնելով անկոչ պաշապանին որոնեց:

—Էդ դժւ ես, ինչու Տիկօ, —խորին արհամարհանքով արտասանեց երէցփոխը. —«Նման զնմանն սիրէ» ասում է աւետարանը, ախր դու էլ բարի պտուղ չես:

—Այ տնաքանդ, բա դու Աստուած չունես, —բորբոքսելով գոռաց խելառը. հօն ա տեսել որ դեղապետը մարդու ձեռից խլեն, ինչ անենք որ բեղ փող ա պարտ. ախր վերեւից կրակ կը թափի:

—Թէ դու սրտացաւ, հոգեվախ մարդ ես, քո ջէբից հանիր սրա պարտքը տուր, թէ չէ՝ լեզուդ բեղ քաշիր ու ձէնդ կտրիր:

—Ձէնս ինչպէս կտրեմ, այ անաստուած, ախր լերդաչոր հիւանդը աչքը ճամբին դեղապետի ասպասում:

Այդ միջոցին շրջապատող գիւղացիների շարքերի միջից լսում էր Աւէտի աղեխարշ ողբը. իսկ Յարութը՝ ատամները սեղմած՝ հազիւ էր զսպում կոկորդը խեղդող արտասուներները:

—Բա էն երեխու աղի արցունքը սիրտդ չի այրում, հոգիդ չի ցաւեցնում, —շարունակեց խելառը, —էդ շինքը ծուռ մարդի պաղատանքը քո գութը չի շարժում. պահ, պահ, պահ էդքան էլ անիրաւութիւն:

—Է՛հ, ախպէր Պետրոս, խեղճ ա, թող տանի, —համարեա միաձայն ասացին մօլխօին ու գինեվաճառը, —խլած դեղապետը ուտել չի լինիլ:

—Խեղճ ա թող տանի, խեղճ ա, խեղճ ա, —լսուեցին չորս կողմից տասնեակ ձայներ:

Ընդհանուր խղճահարութեան այդ միահամուռ

արտայայտութիւնից յանկարծ փղձկուեց Յարութի լցուած սիրտը և նրա կողերը սկսեցին այրուել աղի արցունքի վարար հոսանքից։

Յարութը ամեն բան մոռացաւ. նա բաց թողեց չուխի փէշը և ձեռները աչքերին մօտեցնելով ուզեց թագցնել իր արտասուէնքը նայողների հետաքրքիր հայեացքից, բայց տեսնելով, որ չի կարող, բոլոր թափով առաջ անցաւ և գիւղացիների կազմած շրջագիծը պատռելով, վազեց դէպի տուն։

Կռուած աղիկ դարձած պօրինջանները Յարութի գոգից թափուելով ու կեղտոտ փողոցի հաստաշերտ փոշիների մէջ թաւալելով, զանազան կողմեր ցրուեցին։

Երէցփօխը կուզը կախ՝ սառնարիւն կերպով ժողովում էր հասած պօրինջանները, նրանց վրայի փոշին խնամքով մաքրում ու իր կարմիր աղլուխի մէջ դնելով, բեղի տակ ասում.

— Դուք չէք իմանում, դրանց պիտի մին մին էսպէս սիրուն դաս տաս, որ խելքի գան։

Յարութը չիմացաւ, թէ ինքը ինչպէս անցաւ մի քանի ծուռտիկ փողոցներ և մօտեցաւ իրանց տանը։ Հասնելով դարպասի մօտ, նա կանգ առաւ դռան առջև ու ինքն իրան հարց տուեց՝ «մտնե՛լ թէ՛ ոչ», բայց ի՛նչ երեսով մտնել, չէ որ Մարանը աչքը դրանը դցած դեղապետի կը լինի սպասում. ի՛նչ ասել նրան, ի՛նչպէս խաբել այդ լերդաչոր հիւանդին... Ձէ, աւելի լաւ է դեռ մի քիչ նստել։

Եւ նա նստեց առուի կողքին, ջրլիցքի մեծ քարի վրայ։ Խորունկ առուի վարար ջուրը ուժգին հոսանքով վազում էր առաջ ու հին կամուրջի փթած փայտերը հեւելով լիզում։ Նրա պարզօրակ մեղմ ալիքները թեթեւ յորձանքով գնում էին գալիս ու զարնուելով ջրցքի քարին, աշխուժով պարում, խնդում, ծափ տալիս։

Առուի կողքին, լեռքարերի արանքում բուսել էր ձմերուկի մի հիւանդոտ թուփ, որի գունատ տերևները դողդողում էին ջրի հետ եկող դուրեկան հո-

վից: Մի լուպէ Յարութի ուշադրութիւնը դրաւեց կամուրջի ստուերում բուսած այդ արևադուրկ, դալկացած բոյսը. որի խղճալի տեսքը ակամայ յիշեցրեց նրան իր հիւժուած ամուսնուն:

Եւ այդ վայրկեանին նրան թուաց, թէ լսում է դռան յետևից դժբախտ հիւանդի ծանր տնրոցը:

«Երևի խեղճը դեղապետի է ոպասում» մտածեց Յարութը և մի և նոյն ժամանակ նրա պղտորուած սրտում մի տարօրինակ փափագ առաջացաւ. ան, ինչքան լաւ կը լինէր. եթէ կամուրջի հովում տնկուած այդ հիւանդ ու նուազ բոյսը պօրինջանի թուփ դառնար, կանաչէր, փարթամանար և առասպելական արագութեամբ աճելով հէնց իսկոյնս կէտ հասնէր, պտուղ տար ու նրա դալար ճիւղերին կպած կարմիր ու կանաչ պօրինջանները առուի վրայ կախուելով սառնորակ ջրի բիւրեղային կոհակների մէջ լողային...

— Էդքան էլ անիրաւութիւն... լսուեց հեռուից խելառի բանձրագոյ ձայնը, որը հանեց Յարութին մտքերի երազական աշխարհից:

Նա ճակատը շփեց, դով ջրով լուացուեց ու փոքր ինչ թարմանալով սկսեց մտածել, թէ տեսնես ո՞վ հաւաքեց իր դոգից թափուած պօրինջանները, ինչ ասաց իր յետևից երէցփոխ Պետրոսը և թէ ինչո՞ւ է դեռ մինչև հիմա այդպէս բորբոքուած խօսում խելառը... Օ՜ֆ. ինչ անաստուած մարդ է էդ երէցփոխը... Եւ նրա մտքում վերակենդանացաւ չարաբախտ պարտքի բոլոր պատմութիւնը իր սոսկալի մանրամասնութեամբ:

Բակի դուռը կամացուկ բացուեց և Սաթօն գըլուխը շէմքից հանելով ամաչկոտութեամբ հօրը ձայն տուեց.

— Գնա, գալիս եմ, մերենայաբար պատասխանեց Յարութը, բայց էլի մնաց տեղումը նստած. նրան զբաղեցնում էր այն միտքը, թէ ի՞նչ պիտի պատասխանի Մարանին. ստեղ, խաբել նրան՝ չէր ուզում, իսկ ճշմարտութիւնը պատմել՝ ամաչում էր:

—Հայրիկ, հայրիկ, բացականչեց լացակրկնած Սթօն կրկին անդամ՝ դուռը բանալով,—շուտ արա հասիր, ես վախենում եմ:

Յարութը նստած տեղից ծլունդ եղաւ ու շնչասպառ տուն վազեց:

Մարանը կուրծքը բաց, գզգզուած գլուխը դէպի յետ չրջած՝ տաքութեան մէջ դառանցում էր. նրա դէմ ու դէմ օջաղի միջի թէժ կրակներից կանաչ ու կապոյտ բոցեր էին բարձրանում:

Յարութը նստեց ամուսնու գլխավերեւը, իր նախկին տեղում և սկսեց ուռենու շիւերից կապած փունջը միօրինակ դանդաղութեամբ տար ու բերել նրա այրուող ճակատի վրայով:

—Սաթօ, Սաթօ,—բացականչեց հիւանդը առանց՝ աչքերը բանալու,—մեղուկս փակիր, սպիտակ փողոս չը գողանան... վայ, խառ դաւլուղս ընկաւ առուն,—աւելացրեց նա և ձեռները մեկնեց առաջ ու լալադին ձայնով դռնեց «բռնէր, բռնէր»։ Նա լռեց և մի վարկեան արագ արագ հեւալուց յետոյ պռօշները չրպապցրեց. նա ջուր էր ուղում: Հոգատար ամուսինը կնոջ ցանկութիւնը կատարելուց յետոյ, մի շորահին էլ սառը ջրում թրջելով Մարանի այրուող ճակատին դրեց:

Մարանը աչքերը կիսով լափ բացեց և երկար ժամանակ ապուշ ապուշ Յարութին նայելուց յետոյ հարցրեց.

—Դեղապետս բերի՞ր:

Ամուսինը լուռ էր ու ջարդուած,

—Յարութ, պօրինջանը բերի՞ր, դէ խորովէր, չուտ, ասաց նա և աչքերը խփելով շարունակեց հեւալ:

Յարութը դտակը յօնքերի վրայ իջեցրած՝ լուռութեամբ արտասուները կուլ էր տալիս և ուռենու թոռոմած փունջը անընդհատ տար ու բերում:

Մարանը իր կարմրատակած աչքերը բանալով, օջախի թէժավառ կրակին նայեց ու բացականչեց.

— Աղջի, Սաթօ, այրուեց, այրուեց, պօրինջանը
կրակի վրայ այրուեց, վրայ հասիր, շոտ:

Յարութը հեկեկանքը դժուարութեամբ զսպելով
փոխեց նրա գլխի սառը շորը:

Հիւանդը իր սարսափելի աչքերը մէկ էլ բացեց,
նրանց թունալից հայեացքը Յարութին ուղղեց ու կար-
կամելով ասաց.

— Ինչո՞ւ պօրինջանը չառար, հը՞, անիրաւ մարդ...
ուղում ես որ անդեղապետ մեռնեմ հօ, լաւ, լաւ...
դէ երեսս աղօթարան... վերջին բառերը սառեցին նրա
պապանձուած շրթունքների վրայ: Հիւանդի այլակերպ
դէմքը աւելի ու աւելի սպրդեց և մեծ աչքերում վա-
ռուող կրակը կամաց-կամաց մարել սկսեց:

— Անիրաւներ... մի անգամ էլ շնջաց հոգեվարքի
մէջ տառապող հիւանդը իր փակուած ատամների ա-
րանքից, և լռեց ընդմիջտ... Յարութը մի ցաւոտ ճիչ
արձակեց և հեկեկալով կռացաւ նրա սառը դէմքին:

Ա. ՇԱՀՆԱԶԱՐԵԱՆ